

Ole Dreier

Personen og hendes daglige livsførelse

Resumé

Denne artikel falder i fire dele. I første del analyseres grundproblemer i personlighedspsykologien. Det påpeges, at centrale teoretiske tilgange og empiriske forskningsresultater i vore dages personlighedspsykologi har vist, at vi må udvide fundamentet for teorier om personer til at betragte samspillet mellem person, situation og aktivitet som grundlæggende i forståelsen af personligheden og dens egenskaber. Desuden påpeges, at begrænsninger ved de eksisterende teorier og empiriske undersøgelser giver tungtvejende grunde til at udvide deres fokus på bestemte kendetegn ved situationer til at omfatte en række andre kendetegn ved situationer og at tage højde for deres forbindelser med settings og med andre situationer i personers daglige aktivitetsforløb. I anden del præsenteres derfor en teori om personer, der begribes som deltagere i sociale praksisser, som er arrangeret i en samfundsmæssig praksisstruktur. Hvad det indebærer for forståelsen af personer, karakteriseres nærmere, og centrale begreber i denne teori præsenteres. I tredje del redegøres for et empirisk forskningsprojekt, som har haft afgørende betydning for at udvikle denne teori, samt for de udfordringer med at kunne analysere dets empiriske materialer, som drev denne teoriudvikling frem. I fjerde

del argumenteres for, at disse udfordringer tillige gør det nødvendigt at udvide teorien om personer med et begreb om personers daglige livsførelse i sociale praksisstrukturer, hvorefter denne udvidelse karakteriseres nærmere. Artiklen afsluttes med nogle bemærkninger om den fremlagte teoris karakter og om nogle af dens implikationer for fremtidig forskning om personer.

Nøgleord: personlighedspsykologi, daglig livsførelse, deltager, social praksis, daglige aktivitetsforløb, kontekst.

Denne artikel har en tredobbelt baggrund. Den bygger på min kritiske diskussion af den nuværende personlighedsforskning, mit arbejde med at udvikle en teori om personer og forskningsprojekter om psykologi i praksis.

Kritisk diskussion af personlighedspsykologien

I sin indflydelsesrige bog "*Personality and Assessment*" viste Mischel (1968), at egenskaber ved situationer er ligeså vigtige for at kunne forudsige individuel adfærd som egenskaber ved personligheden. Siden da har der hersket udbredt enighed i personlighedspsykologien om, at en persons adfærd er determineret af

samspillet mellem egenskaber ved personligheden og ved den givne situation. Der blev dog ikke opnået præcis enighed om, *hvordan* man skal sætte dette samspil på begreb. Alligevel holder man fast ved, at personligheden og dens egenskaber fungerer gennem et samspil med egenskaber ved omverdenen og må udforskes og forklares i overensstemmelse hermed (Dreier 2011b).

Den efterfølgende empiriske udforskning af dette grundlæggende spørgsmål har koncentreret sig om samspillet mellem personlighedsegenskaber og nogle særlige egenskaber ved situationer. I deres velkendte studie af aggression hos børn på en sommerlejr påviste Shoda, Mischel og Wright (1994) således, at de situationsfaktorer, der vedrører en anden persons rolle (pædagog eller jævnaldrende) og adfærd (positiv eller negativ), påvirker de karakteristiske individuelle aggressionsmønstre, som de fandt hos de børn, de undersøgte. I et andet studie af college studerende påviste Shoda og Lee Tiernan (2002) ligeledes, at de personlighedstræk, som deres samspilspartner i undersøgelsessituationen besidder, påvirker forsøgspersonernes personlige responsmønstre.

Man har derimod forsømt at undersøge betydningen af andre egenskaber ved situationer end en anden persons egenskaber og adfærd. Man har heller ikke udforsket betydningen for de undersøgte personer af den setting, hvori disse undersøgelsessituationer indgår – i de to nævnte studier en lejr, en skole, et hjem eller et bibliotek. En undtagelse herfra er et enkelt studie af Gosling, Ko, Mannarelli og Morris (2002), hvor de sammenligner personligheden på kontoret og i soveværelset. De eksisterende studier overser ligeledes betydningen af settings materielle og sociokulturelle arrangement og opsætning samt af dens redskaber og teknologier. Generelt har man altså anlagt et meget snævert syn på situationer i udforskningen af deres betydning for personligheden. Men når man ikke er gået bredere og dybere ind i at

udforske situationer og deres betydning, er det selvfølgelig begrænset, hvad man har kunnet finde af betydning for personligheden. På den baggrund er det forståeligt, at en del forskere igen gradvis har vendt blikket mod at udforske faste, indre egenskabers betydning for personligheden. Således har Mischel senere (fx Mischel & Shoda 2008) hævdet, at bestemte begivenheder tidligt i en persons liv – fx afvisning fra en anden person – skaber en særlig sensitivitet over for disse situationsegenskaber, der viser sig som ret stabile tendenser til at reagere på bestemte, for denne person karakteristiske måder på den slags situationer fremover. Mischel kalder en sådan sammenhæng mellem situationsegenskaber og adfærdstendenser for en "hvis-så-sammenhæng," og han hævder, at der i den enkelte person etableres nogle særlige individuelle forarbejdningsprocesser, som formidler og fastholder denne forbindelse mellem bestemte situationsegenskaber ("hvis") og karakteristiske individuelle adfærdstendenser ("så"). Det centrale i karakteristikken af personligheden bliver dermed at kortlægge det stabile individuelle system af indre forarbejdningsprocesser og at rette blikket mod dette system, når en persons adfærdstendenser skal forklares. Interessen for situationer reduceres da til nogle særlige situationsegenskaber, som ikke har anden betydning end at udløse de typiske indre forarbejdningsprocesser. I denne mainstream forskers tankegang genfinder vi en opfattelse, som også er udpræget i teoritraditioner uden for mainstream. Således tilslutter fremtrædende psykoanalytiske forskere som Westen, Gabbard og Ortigo sig Mischels tankegang i deres syn på, hvordan psykoanalytisk personlighedsforskning kan videreudvikles: "Personlighed er ikke noget, mennesker bærer med sig og udtrykker overalt; personlighedsprocesser er snarere essentielt "hvis-så-kontingenser" (Mischel & Shoda, 1995), hvori særlige omstændigheder – der omfatter ydre situationer så vel som bevidste og ubevidste konfigurationer af mening – ud-

løser særlige måder at tænke, føle og opføre sig på.” (2008, p. 78), Der er ligeledes slående ligheder med Leontjevs virksomhedsteoretiske teori om personligheden (2002). Leontjev fremhæver ganske vist aktiviteters og situationskonflikters betydning i selve dannelsen af personligheden, men situationers og aktiviteterers betydning træder igen i baggrunden i hans syn på den etablerede personlighed som en fast indre struktur af motiver og mål. – Der er selvfølgelig et alternativ til igen at fokusere på bestemte indre karakteristika i synet på personligheden og dermed risikere at komme i modstrid med de tungtvejende og stadig uomstødt fund om betydningen af samspillet mellem person og situation for personligheden. Man kan gå bredere og dybere ind på situationer og deres betydning.

McAdams er gået den vej ved at udvide og uddybe forståelsen af betydningen af situationer og kultur/samfund i sin personlighedsteori (fx 2008; McAdams & Pals 2006). Han hævder oveni købet, at hans teori kan fungere som en fælles analyseramme, der kan rumme og integrere alle vigtige teorier i den nuværende personlighedsforskning, og at samspillet mellem person og situation er forskelligt på forskellige niveauer af personligheden. McAdams tilslutter sig det klassiske formål for personlighedspsykologien: at begribe, bedømme og udforske personen som helhed ved at kombinere viden fra forskellige discipliner inden for og uden for psykologien. Hans arbejde vejledes af spørgsmålet: ‘Hvad ved vi, når vi kender en person?’ (hvilket er titlen på en artikel, han udgav i 1995). En teori om personligheden må med andre ord ifølge McAdams omfatte alt, hvad vi ved, når vi kender en person. Derfor må den begribe personen på flere niveauer. Den må 1) tage det biologiske grundlag for menneskets natur i betragtning; 2) begribe individuelle personers overvejende biologisk bestemte personlighedstræk; 3) begribe individuelle personers karakteristiske tilpasninger til omverdenen; 4) udforske deres livshistorie; og 5) tage den do-

minerende kultur i deres gruppe eller samfund i betragtning. De tre sidstnævnte niveauer står i centrum i McAdams’ egen forskning. De er også særligt relevante for mit formål i denne artikel.

Til forskel fra personlighedstræk er karakteristiske tilpasninger ifølge McAdams i højere grad forankret i situationer og udviklet af en person som respons på særlige krav i hendes dagligliv. En persons motiver, interesser, mål, mestringsstrategier, kompetencer og forventninger er således kontingente, typisk formuleret i domænespecifikke termer og situerede i særlige samfundsmæssige, kulturelle og udviklingsmæssige kontekster. De afspejler lokal adfærd i relation til lokale normer og forventninger.

På basis af sin individuelle livshistorie konstruerer enhver person en narrativ identitet, som giver hendes liv en unik, integrativ mening. Udforskningen af den narrative identitet fylder meget i McAdams’ eget arbejde. Han hævder, at personlighedspsykologien har for sømt kulturen som en dimension ved omverdenen, på trods af at den spiller den vigtigste rolle i dannelsen af den narrative identitet. Enhver person møder kulturen som en rig blanding af mening, praksisser og diskurser om menneskelivet i en gruppe eller et samfund. Kulturen tilbyder en menu af mening, der også omfatter omstridte repræsentationer i offentlige domæner eller institutioner, hvor magt udøves eller modstås. Enhver person vælger aspekter af disse rige meningstilbud i sin dannelse af en narrativ identitet, der også beriges af de fortællinger, individer lærer som aktive deltagere i en kultur.

Det, McAdams kalder “dagliglivets sociale økologi”, er i de senere år kommet til at spille en rolle i hans arbejde med en integrativ teoretisk analyseramme (fx McAdams & Pals 2006, pp. 209-13; McAdams 2008, p. 249). Han anser karakteristiske tilpasninger for at være “svar på og i sidste ende formet af dagliglivets krav”, som “passer nøje ind i dagliglivets sociale

økologi” (McAdams & Pals 2006, p. 209). Således “afspejler mål og interesser personlige investeringer i aktiviteter, programmer og livsbaner, som samfundet stiller til rådighed for individet” (ibid., p. 211). Desuden er en person motiveret af mange ting, fordi hendes dagliglivs økologi påvirker hendes karakteristiske tilpasninger og hendes design af sit liv. Personlighedspsykologien har som følge heraf brug for viden om de vigtigste settings i en persons liv, som danner økologien i hendes liv. McAdams er endnu ikke gået videre med dette emne.

Ifølge McAdams er det den integrative, narrative identitets funktion at generalisere og sammenfatte et individuelt livs mening. Til forskel fra en persons karakteristiske tilpasninger, der er lokalt situerede, er hendes narrative identitet en fritsvævende generalisering om hendes liv. Hendes dagliglivs økologi påvirker altså ikke hendes konstruktion og generalisering af sin narrative identitet, men kun hvordan hun kan udtrykke sin generelle identitet på forskellige lokaliteter. I McAdams' opfattelse af identitet spiller de forskellige situerede meninger, der opstår ud af lokale aktiviteter og fungerer og udvikler sig i og med disse aktiviteter, altså ingen rolle. Ligesom de fleste andre teoretikere anser han desuden mening for at være af så afgørende betydning for identiteten, at en persons aktivitet bliver uden betydning herfor og blot antages at følge af, at hun omsætter sin identitets generelle mening i handling. Det er i det hele taget karakteristisk for de forskere, der betoner betydningen af samspillet mellem person og situation for forståelsen af personligheden, at de kun har betragtet personens aktivitet eller adfærd som et resultat af samspillet mellem person og situation. De er altså ikke gået nærmere ind på at udforske personens aktivitet og adfærd som sådan.

Funders arbejde er her relevant (Baumeister et al. 2007; Funder 2001; Funder 2005; Wagerman & Funder 2009). Han minder os

om, at enhver undersøgelse af personligheden nødvendigvis altid omfatter tre klasser af data, nemlig om person, situation og adfærd. Således behøver vi viden om en person og en situation for at kunne forudsige en bestemt adfærd fra denne person. Ligeledes behøver vi viden om en bestemt adfærd og situation for at kunne karakterisere den pågældende person. Ifølge Funder har personlighedspsykologien ganske vist anerkendt den fundamentale betydning af samspillet mellem person og situation, men den har forsømt at udforske adfærdens fundamentale betydning og systematiske status. Derfor argumenterer han for systematisk at bruge en fundamental treleddet model om samspillet mellem person, situation og adfærd i personlighedsforskningen. Funders model og hans forskning forbliver dog inden for rammerne af isolerede situationer, så at forbindelserne til andre situationer eller til en persons adfærd på tværs af forskellige situationer ikke kan begribes.

Kahneman, Krueger, Schkade, Schwarz og Stone (2004) går et skridt videre i denne henseende i et studie af adfærd og mentale tilstande hos personer igennem forløbet af en enkelt dag. De viser, at en persons oplevelse og mentale tilstand i en bestemt situation afhænger af denne situations plads i den sekvens af situationer, som udgør personens dagsforløb. Således er udearbejdende mødres reaktioner og mentale tilstande i forhold til deres børn, når de lige er vendt hjem fra arbejde om aftenen, meget mere negative og komplicerede, end man skulle forvente ud fra den stærke positive betydning, deres børn har for dem. I de seneste år har udviklinger af elektroniske optagelsesteknologier ført til nye metoder til “tids sampling” af situationer, adfærd og mentale tilstande i aktivitetsforløb (jf. Conner et al. 2007), som må kunne bringe os videre i belysningen af disse problemstillinger. Men de har endnu ikke ført til ændringer i analyseperspektivet. Forskning om de subjektive dimensioner ved aktivitet, om de indre relationer mellem person, setting

og aktivitet og om arrangementet af settings og situationer er stadig meget sjælden.

Jeg har udviklet en teori om personen (Dreier 2008a; 2009a; 2011b) gennem mit arbejde med at udvide den kritisk psykologiske subjektvidenskab (fx Holzkamp 1983; Schraube & Osterkamp 2013) og gennem diskussion af den nuværende personlighedsforskning. Denne teori er i overensstemmelse med de omtalte udviklinger i personlighedsforskningen, men går ud over de nævnte mangler. Det er en teori om personen som helhed, som har et tværvideenskabeligt grundlag og begriber personen i sit samspil med situationer i og gennem sine aktiviteter og deltagelse. Teorien opfatter en situation som en del af en setting i et samfund, og den fremhæver arrangementet af forskellige settings i den samfundsmæssige udformning af et dagligliv. Den kan opfange domænespecifikke, situerede personlige aktiviteter og evner og belyse personers situerede fungeren og selvforståelse. Endelig begriber den personers særlige situationer og settings, aktiviteter og evner som dele af deres dagligliv i en samfundsmæssigt arrangeret økologi for dagligliv. Sådan en teori bringer personen tilbage i den kulturelle og sociale praksis, hun lever i, på en omfattende og håndgribelig måde. De empiriske forskningsresultater fra mit arbejde og fra medlemmer af min forskningsgruppe har understreget de nævnte begrænsninger ved den nuværende personlighedsforskning og vejledt udviklingen af den nye, bredere teori. Teorien præsenteres kort nedenfor. De enkelte begrebs betydning gøres her forståelig ud fra deres status og plads i teorien, der også omfatter omtolkninger af velkendte psykologiske begreber i denne nye, bredere ramme.

Personer i social praksis

Som kropsligt væsen befinder en person sig altid på et bestemt ståsted og i en særlig situation. Hendes første persons perspektiv på verden og på sig selv i den udspringer fra

hendes nuværende ståsted og situation, hvor hendes oplevelser opstår ud af hendes situerede aktivitet. Personens psykologiske processer og egenskaber er forbundet med hendes aktivitet, ståsted og situation. De fungerer på en situeret måde i hendes igangværende aktiviteter, og deres udvikling finder sted i, og i kraft af, hendes situerede aktiviteter. Derfor kan de kun bestemmes ud fra deres funktionelle forbindelser med hendes aktiviteter og situationer. Forskning om personen funderes således i en uadskillelig sammenhæng mellem person, aktivitet og verden, og subjektiviteten bringes tilbage i aktiviteten – til forskel fra hvordan alt dette forstås i psykologiens dominerende dualisme mellem indre og ydre. Som vi skal se nedenfor, er den situerede teoretiske tilgang fuldt forenelig med, at en person her og nu kan engagere sig på forskellige måder i erfaringer, omstændigheder og begivenheder fra andre tider og steder og trække på dem i sine nuværende, lokale aktiviteter.

At insistere på en uadskillelig sammenhæng mellem person, aktivitet og situation i forståelsen af personer er dog ikke tilstrækkeligt. Den situation, en person befinder sig i, er en del af en lokal setting, som fundamentalt set er af samfundsmæssig karakter, og hvor der normalt finder særlige sociale praksisser sted, for eksempel en arbejdsplads, et soveværelse, en sommerlejr, en skole, en familie, et bibliotek. Desuden forløber mange sociale praksisser på tværs af flere settings. Nogle forskere foretrækker termen social kontekst eller samfundsmæssig handlesammenhæng frem for termen setting. Disse termer har den centrale pointe til fælles, at det, som individuelle deltagere er i stand til, kan opnå og erfare i en kontekst, hænger sammen med konteksten og med, hvad der foregår i den (Holzkamp 1983; Schatzki 2002). En kontekst er blevet udviklet og arrangeret til særlige formål og praksisser, og dens nuværende deltagere finder en kulturs og histories spor, kræfter og erfaringer sedimenteret i dens arrangementer og formål (Abbott

2001). Kontekstens kulturelle og historiske dimensioner vedrører både dens materielle, tekniske og sociale kvaliteter såsom de måder, hvorpå en lejlighed, et auditorium eller en hospitalsafdeling er arrangeret som en setting, der tillader sociale praksisser at forløbe på særlige måder, men kun med store begrænsninger og anstrengelser på andre måder (Costall & Dreier 2006).

På basis heraf tilbyder en kontekst sine deltagere et bestemt, begrænset eller bredere spillerum af handlemuligheder. De sociale praksisser i en kontekst er tillige opdelt og formet i forskellige positioner (fx som læge eller patient), som ligger mere eller mindre fast eller kan forhandles. Personer, som deltager på forskellige positioner i kontekstens sociale praksis, står over for forskellige, individuelle handlemuligheder, opgaver og ansvar, som ligger mere eller mindre fast eller kan forhandles, og som de har mere eller mindre indflydelse på. Deres bidrag til at realisere kontekstens praksis er derfor forskellige.

En konteksts særlige formål, arrangementer og positioner påvirker interaktionerne og relationerne mellem dens deltagere, så de udfolder sig på særlige måder og får særlige kvaliteter, betydninger og dynamikker. Menneskelige interaktioner og relationer må altså begribes inden for en situeret kontekstuel ramme til forskel fra, hvordan de begribes i en rent interaktionel eller relationel tilgang som for eksempel i den sociale konstruktionisme. Hertil kommer, at individuelle deltageres handlemuligheder i en kontekst også afhænger af, hvad andre deltagere gør, og hvad de kan blive villige til at gøre. Forbindelserne mellem deres individuelle bidrag medfører en særlig realisering eller forsømmelse af formålene og handlespillerummene i en konteksts praksisser. Ved at afstemme deres handlinger med hinanden kan de individuelle deltagere tage højde for, at deres deltagelse i kontekstens praksis på mange måder bliver meningsfuld og værdifuld for dem, fordi denne praksis beror på og skaber

nogle “ureducerbart sociale goder” (Taylor 1995), som må realiseres og nydes sammen med andre. Individuelle mennesker lever kort sagt ikke alene og kun takket være deres egne kræfter som Robinson Crusoe, men med og mod andre i sociale praksisser.

Vi må derfor grundlæggende begribe en person som en deltager. Vi kan ikke blot begribe hende ud fra hendes handlinger eller hendes interaktion med andre, men må opfatte hende ud fra den måde, hvorpå hun tager del i en social praksis i en kontekst, der omfatter og bærer hende, og i kraft af hvilken hendes aktivitet får særlige kvaliteter, og hun udvikler særlige personlige handleevner. En deltager har kun en delvis, positionsafhængig indflydelse på, hvad der foregår i konteksten, og hun spiller kun en delvis rolle for fremkomsten, opretholdelsen eller forandringen af problemerne og resultaterne i en social praksis. Hun udfører kun en særlig del af den sociale praksis’ opgaver, og hun kan derfor kun varetage et særligt, delvist ansvar for den fælles sociale praksis’ relationer og resultater. Men individuelle deltageres opgaver og ansvar for den fælles praksis overlapper og har fælles aspekter. Deres forskellige dele er ikke uafhængige af hinanden eller af arrangementet af konteksten og dens sociale praksis. De forskellige personers handlinger i konteksten udgør særlige dele af denne sociale praksis. Deres deltagelse er en situeret deltagelse i den sociale praksis i denne kontekst.

At deltagelse i en social praksis udgør grundlaget for individers liv, viser rigdommen i menneskers liv men også den menneskelige individualitets særegenhed og begrænsninger. En person deltager i forhold til en særlig position med særlige muligheder, opgaver og ansvar, og det leder hende til at udvikle særlige, individuelle erfaringer, forståelser og evner. Hendes forudsætninger forholder sig primært til særlige dele af en social praksis og dækker ikke alt, hvad der kan og må erfares, forstås og gøres for at reproducere eller ændre en social praksis og kontekst. Hendes erfaringer og

forståelser af konteksten, dens sociale praksis og de andre deltagere præges også af den særlige position, hun deltager på. De erfaringer, forståelser og evner, en person udvikler på den måde, udgør hendes personlige handlepotentialer, som hun har brug for og trækker på i sin situerede og positionerede deltagelse i denne kontekst. Personlige handlepotentialer er med andre ord ikke kontekstfrie, individuelle egenskaber.

De øvrige subjektive aspekter ved det at være en person bestemmes ligeledes af personens situerede, positionerede deltagelse i sin kontekst. Hendes konkrete personlige anliggender (dvs. hvad hun er berørt af, hendes behov, interesser, bekymringer, osv.) opstår ud af hendes situerede og positionerede deltagelse i en særlig kontekst, er rettet mod den og realiseres i den. Hendes personlige handlegrunde opstår ud af og realiseres i hendes situerede, positionerede deltagelse i denne kontekst, hvor de altså ikke alene afhænger af, hvad hun selv gør. Hvad der er på spil for hende her, bestemmes af hendes situerede og positionerede deltagelse med og mod bestemte andre personer i den sociale praksis i denne kontekst. Alt i alt bestemmes meningen for hende af at deltage i en kontekst af dens formål og arrangementer samt af hendes position, opgaver, ansvar og handlemuligheder i forhold til dens sociale praksis og de andre deltagere.

På basis af sin deltagelse i en kontekst udvikler en person standpunkter om dens sociale praksis, formål og arrangementer. Personlige standpunkter vedrører, hvad hun anser for særligt vigtigt i den, hvad hun ønsker at engagere sig i, samt hvad hun ønsker bevaret eller ændret. De bestemmer, hvad hun fokuserer på, og hvordan hun engagerer sig i sin deltagelse i den sociale praksis i denne kontekst, og de påvirker derfor hendes handlegrunde i den. Standpunkter kan være mere eller mindre specificerede og artikulerede, stabile eller foreløbige. Som standpunkter på en fælles praksis identificerer de en persons forbundsfæller og

modstandere blandt deltagerne. Begrebet om personlige standpunkter understreger, at en person ikke simpelt hen må overtage og udføre en bestående social praksis' formål og positioner, men, afhængigt af sine handlemuligheder, kan forholde sig forskelligt til dem og engagere sig i dem på basis heraf. Uden sådan et begreb ville en teori om personen begribe hende som determineret af sin position i en social praksis. Selv om en persons deltagelse er rettet mod den sociale praksis i en kontekst, betyder det altså ikke, at den altid går ud på at tilpasse sig til den bestående praksis og kontekst. Kritik udøves også gennem kritisk deltagelse med og mod andre i forhold til en given tilstand, og ikke på afstand uden for enhver konkret kontekst og uafhængigt af hendes kontekstuelle muligheder. Forandringer af en given tilstand realiseres ligeledes gennem situeret deltagelse i disse ændringer på basis af hendes spillerum herfor med og mod de andre deltagere.

Indtil nu har redegørelsen for personen som en deltager i social praksis været overforenklet, og den må udvides i tre henseender. For det første deltager en person i flere kontekster. I sin nuværende kontekst forholder hun sig derfor ikke kun til denne særlige kontekst. Herfra forholder hun sig også til, hvad der foregår uden for dens grænser. Her og nu tænker hun på tilstande, begivenheder, relationer og sine erfaringer andre steder og til andre tider, og hun forbinder disse tanker med sine iagttagelser og vurderinger af sine nuværende relationer, begivenheder og muligheder. Hendes emotionelle vurdering af sin nuværende situation strækker sig ligeledes til en motivationel vurdering af, hvad hun har muligheder for at opnå på andre tider og steder ved hjælp af handlinger herfra, og det påvirker hendes nuværende emotionelle befindende. På den måde inkluderes tanke- og motivationsprocesser i, hvordan en person beskæftiger sig med sin nuværende kontekst, og hvordan hun tager del i den. De påvirker hendes anliggender og hendes syn på, hvad der er på spil for hende her og nu, og på sine

muligheder, handlegrunde og standpunkter om sin deltagelse i den nuværende situation i denne kontekst. Holzkamp (1983) sammenfatter alt dette i sit begreb om, at det subjektive forhold til den umiddelbare situation er formidlet. Denne formidling udvider altså en persons subjektive processer i forhold til hendes nuværende ståsted. Men hun inkluderer de formidlede aspekter på en situeret måde her og nu og kombinerer og realiserer dem sammen med de lokale aspekter. Tanke- og motivationsprocesser forløber således på situerede måder. Dette understreger igen, at det at være situeret ikke er ensbetydende med at være situationsbundet. Fordi en person forbinder sin umiddelbare situation med andre situationer, forholder hun sig ikke til sine umiddelbare omgivelser som en absolut grænse for sine stimuli og adfærd, sådan som det eksperimentelle setup i psykologien generelt antager. Dette må vi anerkende, før verdens sociokulturelle natur og arrangement kan komme til sin ret i forskning om personen. Samtidig må det fastholdes, at en kultur og et samfund ikke har generelle, fritsvævende betydninger for en person, men forskellige, situerede betydninger afhængigt af, hvilken kontekst og praksis hun befinder sig i. Det er derfor utilstrækkeligt for forskning om personen at begribe kultur og samfund i overordnede, generelle termer.

Dette fører til den anden udvidelse af den teoretiske redegørelse. En kontekst er ikke et isoleret domæne, som fungerer uafhængigt af andre kontekster og kan begribes ved at abstrahere fra dens forbindelser med dem. Ganske vist er kontekster adskilt fra hinanden i kraft af det strukturelle arrangement af den samfundsmæssige praksis, men de er også indlejret i den og forbundet med hinanden ved hjælp af regler, teknologier og aktiviteter. De hænger sammen i den samfundsmæssige praksis' struktur, har en særlig status og er arrangeret til særlige formål og praksisser i den, og de er ofte kun tilgængelige for en særlig population af deltagere. Et samfunds struktur er således sedimen-

teret i dets arrangement af sociale kontekster og praksisser (Dreier 2006; Schatzki 2002). At betragte en struktur som et arrangement vil sige at begribe strukturen som ordnet med henblik på formål, interesser og praksisformer og som byggende på bestemte erfaringer og ideer. En struktur ses da på en mindre abstrakt måde og er ikke blot overordnet, men bliver synlig i forhold til personers situerede, kropslige deltagelse, når de bevæger sig rundt i den. Vi kan så relatere adskillelserne og forbindelserne mellem kontekstuelle praksisser i rum og tid til personers situerede praksisser og begribe personers bevægelser i rum og tid i forhold til de samfundsmæssige praksissers struktur. En sådan sammenhæng ses for eksempel i det samfundsmæssige arrangement af deltagelsesbaner for medlemmerne af et samfund såsom deltagelsesbaner for arbejdskarrierer, igennem uddannelsessystemet og særlige typer af uddannelse og i de institutionelle arrangementer for forløbet af børns og unges udvikling over tid og sted. At opnå adgang som legitim deltager (Lave & Wenger 1991) i en særlig kontekst i sådan en deltagelsesbane kan for eksempel afhænge af en persons forudgående tilegnelse af særlige personlige handleevner i en anden kontekst, af alder eller af andre kriterier, der etablerer en sekventiel orden for at deltage i disse deltagelsesbaners kontekster.

De to nævnte udvidelser af teorirammen forbinder situeret deltagelse og samfund. De tages undertiden i betragtning i forskningen, mens den tredje udvidelse for det meste overses. Det skyldes den altovervejende tendens i forskningen til kun at studere en person i en situation, hvad enten det er i et eksperiment, på arbejdet, i klasseværelset, i familien, e.l.. Det er da kun muligt at opfange de formidlede betydninger her og nu af en persons deltagelse i andre kontekster, men ikke hvordan hun opfører sig, når hun bevæger sig over i at deltage i en anden kontekst og gennem flere kontekster. Selv om man ikke benægter den kendsgerning, at individer bevæger sig rundt

i forskellige kontekster, indsamles der da ikke empiriske materialer om det. For at leve op til den udfordring må en persons situerede, positionerede deltagelse i flere kontekster analyseres. De andre formål, arrangementer, positioner og handlespillerum i hendes andre kontekster må analyseres, og hendes andre nødvendige evner, erfaringer og anliggender, som er forbundet med hendes deltagelse i andre praksisser, må bestemmes. Når vi vil begribe en persons handlegrunde, må vi også tage i betragtning, at hun ligeledes deltager i andre kontekster med forskellige andre deltagere. Alt i alt er en persons erfaringer, forståelser, evner og anliggender derfor mangesidige og komplekse.

Denne udfordring rummer dog endnu mere. En person deltager ikke blot i flere kontekster. Hun forbinder sin deltagelse på tværs af flere kontekster på særlige måder. Kontekster er altså ikke blot forbundet med hinanden i den samfundsmæssige praksisstruktur. I sine bevægelser rundt i den samfundsmæssige praksis skaber en person også særlige personlige forbindelser mellem de kontekster, hun deltager i, som bygger på de generelle, samfundsmæssige forbindelser mellem dem. Hun konfigurerer en særlig, personlig deltagerbane i relation til de mere generelle, samfundsmæssige deltagelsesbaner (Dreier 2000). Således forbinder en person sin regelmæssige deltagelse i særlige kontekster i sit arrangement af sit dagsforløb, hvori de involverede kontekster får særlige personlige betydninger for hende. Sin deltagelse i andre kontekster inkluderer hun mere uregelmæssigt, i en særlig tidsperiode eller kun en enkelt gang i sit dagsforløb. Hertil kommer, at en persons liv ikke blot strækker sig over flere kontekster. Mange vigtige personlige opgaver og anliggender kan hun kun realisere ved at forfølge dem på tværs af flere, særlige kontekster på forskellige situerede og indbyrdes forbundne måder. Når hun gør dette, må hun finde ud af, fra hvilken kontekst og gennem hvilke andre kontekster hun bedst vil

kunne forfølge bestemte særlige opgaver og anliggender, og hvordan hun bedst kan forbinde de forskellige dele i denne sammensatte forfølgelse. Det gælder selvfølgelig også, når hun deltager i kritik og ændring af særlige lokale eller omfattende tilstande på basis af sine særlige alliancer og spillerum inden for og på tværs af flere kontekster.

Empiriske udfordringer og grundlag

I dette afsnit skal jeg kort præsentere nogle empiriske resultater, som bidrog til at udvikle den skitserede teori om personer. I begyndelsen benyttede jeg en tidligere version af teorien i analysen af disse empiriske materialer, men de rummede så meget nyt og overraskende, at teorien blev udfordret og udviklet videre i forbindelse med at forbedre analysen af materialerne. Revisionen blev vejledt af følgende spørgsmål: Hvilken analyseramme behøver vi for at kunne begribe disse materialer endnu mere adækvat? Den teoriramme, der blev præsenteret ovenfor, er således både grundlag og resultat af analysen af de empiriske materialer i det projekt, der præsenteres nedenfor, og i andre projekter i min forskningsgruppe. Begreberne blev altså ikke alene bestemt i deres relationer til hinanden inden for teorirammen, men også baseret på deres nødvendighed og adækvans for at kunne identificere og analysere vigtige dimensioner i disse empiriske materialer.

Vore empiriske projekter om anvendelsen af psykologi, pædagogik og medicin fremhævede de tidligere nævnte personlige deltagerbaners eksistens og betydning. For eksempel studerede jeg ambulant familierapeutisk praksis med fokus på samspillet mellem samtalerne på terapiafdelingen og klienternes dagligliv andetsteds. Klienternes vanskeligheder opstår jo i deres dagligliv og må overvindes der, blandt andet ved hjælp af en terapi, der foregår et andet sted. Faktisk er deltagelsen i en terapi en midlertidig tilføjelse til klienternes ordinære dagligliv, og vi må derfor udforske

“psykoterapi i dagliglivet”, som titlen på min bog om dette projekt, hvor det blev gjort for første gang, lyder (Dreier 2008a). Her blev klienternes ændringsprocesser og deres terapisaftalers rolle i disse ændringer studeret i klienternes bevægelser fra deres hjem ind i samtalerne og derfra til deres hjem, skole, arbejde og andre regelmæssige og lejlighedsvis dele af deres dagligliv, hvor deres vanskeligheder betyder noget for dem. De undersøgte terapisaftaler varede indtil halvandet år. Materialerne fra hver sag bestod i udskrifter af båndoptagelser af alle terapisesioner, hvor jeg var medterapeut, og af regelmæssige interviews, udført af en forskningsassistent med familien i hjemmet igennem hele deres terapi forløb og indtil et halvt år efter dens afslutning. I denne artikel skal jeg kun henlede opmærksomheden på to hovedspørgsmål i dette projekt og på nogle hovedfund om disse spørgsmål, som blev bekræftet af andre forskningsprojekter i min forskningsgruppe, der arbejdede med andre praksisfelter.

Det første spørgsmål lyder: Hvad må klienter gøre i forskellige kontekster for at overvinde deres vanskeligheder i deres dagligliv? Analysen af materialerne viste, at når medlemmerne af en familie bevæger sig fra en kontekst over i en anden, ændrer de deres deltagelse. Det er tilfældet, når de bevæger sig hjem fra ind i deres terapisesioner, og når de tager hjem, i skole, på arbejde osv. igen bagefter. Efter hvert skift af kontekst, tager de del i en anden praksis med andre indhold og formål, som er forbundet med andre personlige anliggender, andre handlespillerum og positioner og andre relationer med andre personer. En vellykket deltagelse kræver da andre evner, byder på andre oplevelser og har andre betydninger for dem. Deres deltagelse, evner og oplevelser er så mere eller mindre, men ikke fuldstændigt, anderledes. I interviewene fremhæver klienterne, at der er store forskelle for dem mellem terapisesionerne og de ordinære kontekster i deres dagligliv. Således har de

aldrig talt sådan med hinanden andre steder, som de gør i sessionerne, og de begynder heller ikke på at gøre det i løbet af deres terapi. De overfører konsekvent ikke deres sessions praksis direkte til deres dagligliv andre steder. Tværtimod understreger de, at vigtige forskelle mellem samtalerne i sessionerne og praksisserne i andre kontekster i deres dagligliv sætter deres terapi i stand til at virke i deres dagligliv. Med andre ord, havde terapisaftalerne tilbudt de samme muligheder, relationer og oplevelser som andre steder i deres dagligliv, ville de ikke have haft nogen virkning. Analyserne i dette og andre projekter i min forskningsgruppe viser også, at forskellene mellem ekspertkonteksten og andre ordinære kontekster i dagliglivet kun er et specialtilfælde af forskellige slags forskelle mellem de forskellige kontekster i deres dagligliv.

Det andet spørgsmål lyder: Hvordan forandrer klienter deres vanskeligheder og de aspekter ved deres dagligliv, som er forbundet med dem, ved at deltage i forskellige kontekster? Analysen af materialerne førte til følgende resultater: Klienterne frembringer terapi-relaterede forandringer i deres dagligliv ved at forfølge særlige problemrelaterede anliggender gennem deres deltagelse i forskellige relevante kontekster. Det gør de på en formålsrettet måde, som dog også er diskontinuert, da det foregår ind imellem, at de forfølger mange andre anliggender. I tiden forud for deres terapi, kunne klienternes forsøg på at gøre dette ikke lykkes, eller de havde opgivet det og ladet sig drive med i, hvad der i øvrigt skete i deres dagligliv. Deres fornyede forfølgelse af bestemte problemrelaterede anliggender udfører de også på ikke-identiske måder igennem forskellige kontekster. At forskelle mellem, hvad klienterne gør, når de forfølger disse anliggender i terapisesionerne og andre steder, er vigtige, bliver allerede åbenlyst i det faktum, at de må kunne omforme terapisesionernes koncentrerede problemsnak til forskellige former for situeret handling rettet mod at ændre deres

vanskeligheder i forskellige andre kontekster. De forfølger altså forandringer på særlige, situerede måder i forskellige kontekster. På den måde opdager de, hvilke særlige muligheder praksisserne i forskellige kontekster byder dem for at gøre noget ved dette, og de lærer at gribe disse muligheder. De lærer også at kombinere de særlige kontekstuelle dele af deres sammensatte forandringsprocesser sådan, at delene støtter og supplerer hinanden og ikke modvirker og neutraliserer hinanden. Ikke desto mindre er der konflikter mellem, hvad de gør i forskellige kontekster. For eksempel skændes familier hjemme om, hvad de ønsker at gøre her med deres terapi, hvad deres terapeuter tænker om dem og deres vanskeligheder, hvem terapeuterne er enige med, hvilke råd terapeuterne egentlig gav, og hvordan disse råd kunne omtolkes.

Hertil kommer, at efterhånden som klienternes dagligliv med tilhørende vanskeligheder ændrer sig, må de ændre de måder, hvorpå de forfølger ændringer og kombinerer de forskellige skridt. De må ændre disse skridt i forskellige kontekster, med og mod forskellige andre deltagere og som respons på forskellige omstændigheder, begivenheder og uforudsigelige lejligheder. Deres kombinerede måde at forfølge ændringer på er en dynamisk drivkraft for ændring, som er en del af de situerede ændringer og også selv ændres. At de må ændre deres forfølgelse af forandringer i løbet af deres terapi involverer gentagen, mangefacetteret læring (Dreier 2008b), som også ændrer deres forståelse af, hvilke aspekter ved deres praksisser fremkomsten og overvindelsen af deres vanskeligheder hænger sammen med.

Vi kan imidlertid ikke begribe terapirelaterede forandringer rigtigt uden at forbinde dem med de forskellige, uforudsigelige begivenheder og ændringer, der foregår i klienternes dagligliv sideløbende med og uafhængigt af deres terapi, men som ikke desto mindre påvirker deres forfølgelse af de problemrelaterede ændringer. En terapi virker sammen

med og mod forskellige andre, fremmede og hæmmende indflydelser i klienternes dagligliv. Analyserne i dette projekt peger på, at det først og fremmest er disse andre indflydelser, der bestemmer, hvilke aspekter klienterne tager op fra deres terapisaftaler og realiserer i deres forfølgelse af ændringer i deres dagligliv uden for deres terapi. I den forstand er relationerne, lejlighederne og begivenhederne i dagliglivet vigtigere for forandringerne af dagliglivet end elementerne i terapisaftalerne i sig selv. Denne indsigt kommer måske som en overraskelse. Den retter terapiforskningens opmærksomhed mod dagliglivet, hvor meget, der hidtil ikke har været undersøgt og forventet, kan stimulere fornyede overvejelser over terapi, intervention og person.

Daglig livsførelse

Disse og andre resultater rettede vor opmærksomhed mod sammenhængen mellem situeret deltagelse, dagligliv i personlige deltagerbaner og det strukturelle arrangement af den samfundsmæssige praksis. Det førte til en yderligere udvidelse af den teoretiske tilgang til personen. En persons liv foregår i hendes dagligliv, som hun må konfigurere i forhold til de samfundsmæssige arrangementer af dagligliv. Det rejser særlige krav til hende og kalder på særlige bestræbelser og præstationer fra hende. Livsstil er et nøglebegreb i forskning om dagliglivet. Det henviser til en særlig personlig måde at leve på, som ofte defineres ved at sammenligne personer med hinanden eller med en population, men som forbigår personens aktive bestræbelse på at konfigurere og realisere sit dagligliv. Begrebet daglig livsførelse refererer netop til dette. Det er noget, der må gøres, og som kan lykkes eller slå fejl. At føre sit dagligliv er i den forstand en bestræbelse og præstation (Jurzyck & Rerrich 1995; Holzkamp 1998; 2013).

Begrebet daglig livsførelse blev lanceret af Weber (1978) for omkring hundrede år siden, hvor han fx brugte det i sit studie af "Den pro-

testantiske etik og kapitalismens ånd” (1995). Ifølge Weber spiller værdier og religion en nøglerolle i en persons livsførelse. På den tid spillede ideer om en naturlig livsførelse også en vigtig rolle i debatter om reformer af den daglige livsførelse (Barlösius 1996). Omtrent et hundrede år senere tog en forskningsgruppe i München begrebet op (Jurczyk & Rerrich 1995). De konkluderede, at den daglige livsførelse er rettet mod at integrere forskellige krav fra forskellige livsområder, mod at danne en identitet på basis heraf og mod at etablere rutiner, der sikrer og økonomiserer individets interpersonelt koordinerede udførelse af sit dagligliv. Holzkamp (1998; 2013) tager disse indsigter op og fremhæver den daglige livsførelses fundamentale betydning i sin tilgang til personen fra et subjektivtvidenskabeligt standpunkt. Han betragter den daglige livsførelse som en persons integration af aktiviteter, krav og relationer fra forskellige områder af sit dagligliv på en sådan måde, at hendes liv ikke falder fra hinanden, og at hvad der er vigtigt og nødvendigt, kan blive gjort. Han understreger også betydningen af, at personer, der lever overlappende liv, kommer til forståelse med hinanden om deres livsførelse, samt betydningen af en persons selvforståelse for hendes livsførelse. Endelig fremhæver han (og Osterkamp 2001) betydningen af, hvordan en person forholder sig til samfundsmæssige modsigelser i sin daglige livsførelse. Jeg har udvidet dette arbejde begrebsmæssigt og empirisk (Dreier 2008a; 2009b; 2011). Den ovenstående analyse af familierapiens virkemåde og af klienters dagligliv blev ført et skridt videre ved at analysere familiens og dens medlemmers daglige livsførelse. Centrale indsigter fra dette arbejde tages op nedenfor.

Først skal jeg sammenfatte seks karakteristika ved det samfundsmæssige arrangement af praksisstrukturer, som påvirker personers daglige livsførelse og livsløb. For det første omfatter det samfundsmæssige arrangement af praksisstrukturer et arrangement af dag-

ligdags aktivitetssekvenser i dag og nat, arbejdstid, skoletid, åbningstider, fritid, osv. For det andet finder forskellige praksisser sted på forskellige steder. Tilsammen stiller de to betingelser krav til personer om at bevæge sig gennem en sekvens af kontekster i løbet af dagen. Hvad der kan gøres hvornår, hvor og sammen med hvem, påvirkes heraf. For det tredje er personers dagligliv allerede fra deres tidlige barndom kendetegnet ved, at de deltager i flere kontekster. For det fjerde ændrer sammensætningen af kontekster i en persons dagligliv sig mange gange i løbet af hendes liv. Nye kontekster føjes til, andre forsvinder, til dels på samfundsmæssigt arrangerede tidspunkter i en persons livsløb. Ud over at deltage i nogle kontekster hver dag, deltager hun i mange andre lejlighedsvis, med kortere eller længere mellemrum eller i et særligt tidsrum. For det femte ændrer bestemte konteksters personlige mening og status sig i personens sammensatte dagligliv. Og for det sjette udgør alt dette et samfundsmæssigt arrangement af basale strukturer i livsløbet, i forhold hvortil personer udfolder deres personlige livsbaner.

En person må altså forfølge sine forskellige anliggender i en deltagerbane, som fører hende igennem passende steder på passende tider i den samfundsmæssigt arrangerede praksisstruktur. Hendes forfølgelse af sine anliggender beror også på, hvordan hun arrangerer sin daglige livsførelses spillerum, så det kan lykkes hende at realisere dem. Hun kan imidlertid kun forfølge nogle anliggender på samme tid, og imens hun gør det, må hun udskyde og tilsidesætte mange andre anliggender i sit dagligliv og lade sig drive med tingenes gang i forhold til disse andre anliggender. Ordet at føre i begrebet daglig livsførelse betyder, at en person må bestræbe sig på at sikre sammenhæng og retning i sit liv, men ikke, at hun har alt i sit greb og under kontrol.

Angående sine regelmæssige anliggender kan en person skabe rutiner, som former særlige aktivitetssekvenser, en agenda eller bogsta-

veligt talt en dagsorden. Rutiner kan være mere eller mindre faste og specificerede, eller åbne og skitseprægede (jf. Dunkel 1995). Ifølge Holzkamp (1998; 2013) er rutiner vigtige for den daglige livsførelse, fordi de økonomiserer personens tid og opmærksomhed, så mest muligt kan blive til overs til det, der betyder mest i livet. Dette synspunkt er ufuldstændigt. For det første er dagligdags rutiner også forbundet med en personlig fortrolighed om, at dette liv, som jeg/vi har arrangeret på denne måde, er netop mit/vort liv. For det andet overser vi den dynamiske spænding mellem regelmæssighed og variation i dagliglivet, hvis vi kun fokuserer på rutinernes regelmæssighed. Det er en udbredt opfattelse i forskningen, at dagliglivet er styret af rutiner, i modsætning til de praksisser, der finder sted i samfundets vigtige institutioner. Men det er vigtigt, for eksempel for medlemmerne af en familie, at hver dag ikke bliver ligesom enhver anden. Det ville gøre deres dagligliv for ensformigt og ordinært, ja uudholdeligt for de fleste. De må sørge for, at der er tilstrækkeligt med variation, så deres daglige familieliv ikke bliver for upersonligt og kedeligt snarere end engagerende og spændende. Når personer skal afbalancere denne dynamiske spænding mellem regelmæssighed og variation med hinanden, har de forskellige præferencer for, hvad der passer dem bedst. Disse præferencer afhænger af deres forskellige positioner og ansvar. De afhænger også af, hvor vigtigt det er for dem at bevare spillerum til at engagere sig i andre kontekster, og hvor spontant de ønsker at være i stand til at gribe sådanne muligheder. For eksempel har børn og unge en tendens til at lave planer og koordinere med venner under deres igangværende aktiviteter, snarere end at lave faste planer på forhånd. Faktisk ændrer personers præferencer for faste eller åbne dagsordener og for variation sig igennem livsløbet. Disse og andre forskelle viser, at rutiner for det meste beror på forhandlinger og arrangementer mellem personer, og at åbne og skitseprægede rutiner ofte egner sig

bedre til at sikre et stabilt, fælles dagligliv.

Personer har grunde til at have forskellige præferencer om arrangementet af deres personlige og fælles daglige livsførelse. De udvikler præferencer for at føre deres liv på en særlig måde, som påvirker, hvordan et bestemt arrangement passer dem, og hvor godt de føler sig tilpas i det. Disse præferencer afhænger af de forskellige positioner, de indtager i forskellige kontekster. De beror også på, hvad en persons deltagelse i en kontekst betyder for hende sammenlignet med hendes deltagelse i andre kontekster, hvilken sammensætning af kontekster og ansvar hun foretrækker i sit dagligliv, hvilke særlige anliggender hun forbinder med sin deltagelse i den ene eller den anden kontekst, samt hendes standpunkter om sin deltagelse i de involverede kontekster. Desuden udvikler personer præferencer for særlige rytmer i deres dagligdags aktiviteter, for eksempel angående anstrengelse og hvile, koncentration og afslapning, fortsættelse og skift, afbrydelse og genoptagelse af særlige aktiviteter, at gøre ting sammen med andre eller alene, brud, måltider og søvn.

Kravene til og resultaterne af den personlige livsførelse er tydeligvis sammensatte og dynamiske. Vi overforenkler imidlertid denne sammensathed og disse dynamikker, hvis vi kun anser krav og anliggender fra forskellige kontekster for heterogene, men krav og anliggender inden for en og samme kontekst for homogene. For det første er en kontekst ikke et isoleret domæne. Samfundsmæssige krav og modsigelser fra andre kontekster trænger ind i den og påvirker livet i den (Osterkamp 2001). For det andet er der samfundsmæssigt formidlede forskelle og modsigelser mellem en konteksts forskellige formål og krav. For det tredje er der forskelle og modsigelser mellem de anliggender, personer på forskellige positioner forfølger i den, og mellem deltagere med forskellige eller modstridende standpunkter om, hvad der er godt, bør ændres eller bevares ved praksissen i en kontekst. Og for det fjerde

står de enkelte deltagere, når de begrundet og specificerer deres individuelle livsførelse i en fælles kontekst, over for forskellige modsigelser, fordi de tager del i forskellige andre kontekster med forskellige forpligtelser, relationer og andre deltagere.

En person må på en eller anden måde håndtere disse forskelle og modsigelser i hver kontekst i sit dagligliv, og når hun konfigurerer sin samlede daglige livsførelse. Men hun kan ikke gøre det alene. Som nævnt ovenfor, må personer, der deler en kontekst med hinanden, udforme en overlappende livsførelse og komme til forståelse med hinanden om de fælles, forskellige og modstridende personlige grunde, de har til deres forskellige individuelle livsførelser (Holzkamp 1998; 2013). Fordi de kun kan forfølge nogle anliggender på samme tid, må de ligeledes nødvendigvis skabe en midlertidig balance i forhold til andre forskelle og modsigelser og udskyde at gøre mere ved dem indtil videre. I mellemtiden kan disse forskelle og modsigelser blusse op igen, give anledning til nye forhandlinger og sammenstød og føre til korrektioner af deres livsførelse. Alt i alt udfordres en persons nuværende livsførelse igen og igen i hendes livsløb af forskellige begivenheder, brud og ændringer i hendes omstændigheder og af ændringer i hendes positioner, ansvar, mål og anliggender. En person kan derfor ikke lægge sin livsførelse fast en gang for alle. Hun må være åben over for at ændre den og for at lære, hvad der skal til om at føre og ændre sit liv.

Hvordan personer kan gøre dette, studeres i projekter i vor forskningsgruppe. For eksempel kan langvarige konflikter i en families overlappende livsførelse få en person til at gøre op med den måde, hun har ført sit dagligliv på (Dreier 2008a). Hun kan tage afstand fra nogle aspekter ved sin hidtidige livsførelse, der nu forekommer hende problematiske, forsøge at ændre dem og etablere en ny livsførelse. Sådanne selvopgør kan være fulde af følelser af skyld og skam, påvirke personens

selvforståelse og gøre hende særligt følsom over for andre personers anerkendelse af de tilstræbte ændringer og af den person, hun nu prøver på at blive til og ser sig selv som. Madsen (2011) fandt ligeledes, at ægtefæller til patienter med en hjernesvulst kan blive så rystede, at deres ordinære dagligliv og livsførelse falder fra hinanden i nogen tid. Når det sker, mister de grunden under og orienteringsrammen for deres dagligliv. De befinder sig da i en tilstand af 'limbo' (Becker 1997), det vil sige en midlertidig kløft eller tomrum, som de kun kan komme ud af ved at genetablere en livsførelse. Dette indtræffer flere gange på en uforudsigelig måde og stiller krav til dem om gentagne gange at genetablere en ny og anderledes livsførelse.

Personer må selvfølgelig ikke blot ændre deres daglige livsførelse; de må i det hele taget først udvikle en livsførelse. Det er en vigtig, men for det meste overset og eminent personlig del af børns og unges udvikling. (Dreier 2008a; 2009b). To nøglepunkter i denne udvikling hos børn skal kort nævnes. For det første må børn allerede i den tidlige barndom udvikle rytmer i deres daglige aktiviteter, som forbinder deres liv med deres deltagelse sammen med andre og med disse andres livsførelse. Disse rytmer vedrører blandt andet at sove og være vågen, at spise, at være aktiv eller slappe af, at være sammen med andre eller for sig selv, at håndtere afbrydelser og genoptagelser, fortsættelser, skift og variationer i aktiviteter. Børn udvikler disse elementære bestanddele i deres personlige livsførelse i afhængighed af, hvordan voksne fører deres dagligliv og arrangerer og udfører deres omsorg for børn som en del heraf. Som mange aspekter ved børns udvikling viser, udelukker det at være afhængig og at føre et liv ikke hinanden. For det andet får børn, afhængigt af hvilken økologi og kultur der omgiver dem, i tidsrummet omkring deres skolestart i stigende grad lov til at bevæge sig rundt på egen hånd uden for deres familie, skole og daginstitution. Det reducerer deres afhængighed med hensyn

til at udforme deres aktivitetssekvenser og at udforske mere omfattende rum, aktiviteter og relationer. Fordi forældreomsorg mest udføres hjemme, ledsages dette af gradvise ændringer i den relative betydning af direkte og indirekte forældreomsorg for børnene i deres deltagelse forskellige andre steder. Det åbner også nye muligheder for, at børn kan udvikle nye kvaliteter og fortroligheder med venner osv. uden for forældrenes opsyn. Ikke desto mindre er der særligt mange og tætte institutionelle arrangementer, som (også) har til formål at påvirke livsførelsen for børn og unge. Deres adgang til og deltagelse i institutionelle praksisser er for det meste reguleret af alder og derfor underlagt hyppige skift, fx mellem klassetrin og spor i skolen og mellem forskellige fritidsaktiviteter i foreninger og lignende. Børn må være i stand til at orientere sig i forandringerne og udvidelserne af deres praksisformer og til at forfølge deres anliggender længere i rum og tid. De må også kunne forbinde deres forskellige nuværende deltagelser på nye måder og holde bestemte særlige deltagelser og relationer adskilte, fx når de udformer nye former for fortrolighed. Alt i alt må børn lære at føre og ændre et sammensat dagligliv og at komme til forståelse om dette med forskellige andre personer i forskellige kontekster i deres dagligliv. Livsførelsen er både eminent personlig og afhænger af andre og af arrangementerne af dagliglivet og livsløbet. Den omfatter derfor en række læreprocesser, hvoraf de fleste er tidsubegrænsede og aldrig fuldstændig afsluttet.

Til sidst i dette afsnit om livsførelse skal vi komme ind på forholdet mellem personers situerede oplevelser og deres selvforståelse. Som tidligere nævnt er en persons oplevelser og forståelser givet for hende som "mine oplevelser" fra hendes ståsted i hendes første persons perspektiv. De er situerede og skabes af en person, der bevæger sig over tid og sted i sin deltagerbane. De er dermed givet som en kæde af oplevelser og erfaringer for "mig" som den kropslige person, der bevæger mig ad

denne særlige bane i tid og rum, og som nu befinder mig på mit bestemte ståsted. Således er de givet som tilhørende denne særlige person og udgør grundlaget for at definere en singular persons selv og identitet (sml. Harré 1997). En person kan altså både begrunde sine oplevelser og forståelser lokalt og forbinde og forarbejde dem i sin selvforståelse, mens den udfolder sig over tid og sted i hendes deltagerbane. Selvet eller den personlige identitet er med andre ord situeret i en persons deltagerbane i social praksis. Men hendes selvforståelse eller identitet får yderligere funktioner og kvaliteter i kraft af at blive forankret i hendes nuværende daglige livsførelse og igangværende livsløb.

Det ses tydeligt, når en persons adgang til nye kontekster, positioner, aktiviteter og relationer giver hende grunde til at ændre sin livsførelse og selvforståelse. Når et barn skifter fra folkeskolen til fx en erhvervsskole med nye aktiviteter, relationer og ansvar og med en ny sammensætning i sit dagligliv og nye betydninger til dets dele, foretager hun nye vurderinger og overvejelser om sig selv i sit liv, som ændrer hendes selvforståelse. Selvforståelsens udvikling forløber ikke i et tomrum og drives ikke alene frem indefra. Den påvirkes af livsførelsen i forhold til det samfundsmæssige arrangement for individuelle livsløb. Det ses også i et andet eksempel. Når unge flytter væk hjemmefra, må de udvikle deres livsførelse, så de kan sætte deres lid til sig selv i højere grad og på nye måder. I tiden derefter udfordrer dybe ændringer i deres liv dem til at ændre deres livsførelse og selvforståelse. I et studie af unge voksne, der voksede op i familier præget af alkoholmisbrug, fandt Mackrill (2008a; 2008b), at de netop nu måtte genoverveje gamle problemer i deres livsførelse, som var opstået i deres oprindelsesfamilie, for at blive i stand til at udvikle en ny livsførelse sammen med en samlever, venner, en uddannelse eller arbejde. De søger ofte rådgivning netop på det tidspunkt, hvor de møder denne udfordring.

Fordi en persons selvforståelse er en situeret forståelse af sig selv, lader den hende finde og genfinde sig selv der, hvor hun befinder sig og lever sit liv. Hendes selvforståelse er involveret i at konfigurere og føre sit liv sådan, som hun gør, i sin deltagelse i sit dagliglivs struktur. Den vejleder hendes udførelse og vurdering af sin livsførelse, og den er involveret i at finde ud af, hvad hun synes, og i at indtage standpunkter om sin livsførelse og om sin deltagelse i forskellige praksisser. Ved hjælp af sin selvforståelse kan hun reflektere over, om og hvordan den måde, hun fører sit liv på, stemmer overens med, hvad hun sætter pris på, og hvad hun står for, tage sig af dets dilemmaer og modsigelser og finde retninger for ændringer. Hendes selvforståelse artikulerer den måde, hvorpå hun er forbundet med, engagerer sig i, identificerer sig med og er kritisk over for det liv, hun fører. Der er også interpersonelle dimensioner ved hendes selvforståelse. Behovet for at komme til forståelse med andre om overlappende livsførelser udfordrer og udvider hendes selvforståelse. Det faktum, at hendes udvikling af personlige standpunkter fører til, at hun identificerer allierede og modstandere blandt andre mennesker, og at hendes relationer til andre får en anden dynamik, udfordrer og udvikler også hendes selvforståelse.

I forskningslitteraturen understreger nogle centrale forskere identitetens praktiske forankring og funktion i det konkrete dagligliv på måder, der ligner den her fremlagte teori. Således udvikler voksne ifølge Smith (1987) en identitet ved at knytte og forpligte sig til deres konkrete dagligliv med særlige andre i rige, konkrete sociale relationer, til særlige steder og oplevelser af sted, og til særlige aktiviteter og en særlig organisation af livsrytmer. I sit hovedværk om moderne identitet definerer Taylor (1989, p. 27) ligeledes identitet som vedrørende en persons dannelse af standpunkter, der er forankret i hendes dagligliv, og i kraft af hvilke hun kan vide, hvor hun står, hvad hun identificerer sig med, hvad hun går

ind for og går imod, og fra tilfælde til tilfælde finde ud af, hvad der er godt og værdifuldt, og hvad der bør gøres.

Konklusion og perspektivering

I denne artikel argumenterede jeg med Holzkamp (fx 1983; 2013) imod en “psykologi uden verden”, som ser bort fra betydningen af personers sammensatte, situerede liv i en samfundsmæssigt arrangeret praksis. Målet var at bringe forskningen om personen mere solidt tilbage i verden ved at udforske personen i sin aktivitet i de samfundsmæssige praksissammenhænge, hvor hun faktisk altid befinder sig, og at begribe hende deri og i forhold dertil. Det har mange konsekvenser. Forskelle mellem personer kan så forankres i forskelle mellem deres livssammenhænge, livsførelser og livsløb. En teori, som forankrer personer i de praksisformer, de lever i, tilbyder dem også analyseredskaber til at begribe sig selv i deres sammenhænge i de nuværende, historisk udviklede praksisstrukturer. I disse praksissammenhænge er personer ikke stillesiddende subjekter, der reflekterer over sig selv i en lænestol. De bevæger sig i rum og tid, og deres dagligliv og livsløb er sammensatte i rum og tid. Til forskel herfra begriber psykologiske personlighedsteorier, og teorier fra andre discipliner som fx narrative teorier, almindeligvis personen som om hendes liv kun forløber i en tidsdimension. Teorier om personen tager enten ikke hensyn til de praksisstrukturer, som hun faktisk lever sit liv i, eller de antager implicit, at en persons livsverden er rumligt og/eller kulturelt homogen. En teori om det strukturelle arrangement af samfundsmæssig praksis i materielt-rumlige, kulturelle arrangementer af kontekster med forbindelser og adskillelser og med reguleringer af legitim adgang kan erstatte opfattelsen af en livsverden uden struktur og begribe samfundsmæssig struktur i overensstemmelse med den måde, hvorpå situerede personer lever i den.

De, som er teoretisk uenige med denne teori

om personen, må spørge sig selv, hvilken status de præsenterede dimensioner og fænomener må have i deres teori. Disse dimensioner og fænomener hører jo til, hvad vi må vide for at kende en person, som McAdams (1995) udtrykker det. I ovenstående præsentation af teorien fremhæves nogle niveauer, mens deres status i en teori om personen som helhed forbliver et underbelyst og kontroversielt spørgsmål. For eksempel udelukker teorien på ingen måde, at menneskets natur og personlighedstræk, i en eller anden version, har en eller anden indflydelse på personers liv i samfund og på deres livsførelse. Det understreger blot deres uadskillelige forbindelse med en persons deltagelse og hævder, at det mentale liv må begribes i forhold hertil. Udtrykt i McAdams' terminologi har jeg primært taget niveauerne for de karakteristiske tilpasninger og identiteten op. Det førte blandt andet til en skitse af et begreb om situeret identitet, mens identitetens situerethed almindeligvis ikke opfattes i begreber om identitet, heller ikke i McAdams' begreb om en narrativ identitet. I den præsenterede teori blev begrebet om mening sat tilbage på fødderne, så identiteten kan begribes som opstået af og fungerende i livets praktiske sammenhæng og ikke fremstår som en blot og bar konstruktion af mening ud fra livets råmaterialer, som derpå blot føres ud i livet. Det blev gjort klart ved at bringe livets mikroøkologi, som McAdams har indført som relevant for en teori om personen, ind i en konception om deltagelse og livsførelse.

En yderligere følge af teorien er, at den, som en socio-kulturel teori om personen, kan hjælpe forskere fra andre kultur- og samfundsvidenskaber i deres systematiske arbejde med spørgsmål om personen. Teorien foreslår, at man i kulturstudier retter opmærksomheden mod praksisser og deres arrangementer og mod udviklingen af en livsførelse i forhold dertil og deri. Det inkluderer forskning om de situerede betydninger af kultur, værdier, mening og vaner/rutiner.

Teorien har også praktiske følger, som blev båret frem af forbindelserne mellem de teoretiske og praksisrelaterede sider ved dens udvikling. Således viser mine og Mackrills studier, at rådgivning og terapi fungerer som et særligt rum til at forarbejde og reflektere over problemer i den daglige livsførelse. I sådan et rumligt arrangement kan en person ændre sin opfattelse ved at se tilbage på sin livsførelse fra et andet sted uden for sit ordinære dagligliv. En person kan også få andre perspektiver på sit ordinære dagligliv fra andre rumlige arrangementer med lignende og anderledes spillerum, fx fra ophold på et hospital eller på en ferierejse. Disse arrangementer beror på socio-kulturelle erfaringer med de måder at forarbejde på, der kan udfolde sig deri, som – med rette eller urette – den bedste måde at opfylde sådanne funktioner i dagliglivet. I disse forskellige praksisser er der blevet kultiveret forskellige refleksionspraksisser, som besidder forskellige fordele og ulemper.

Professionelle interventionspraksisser (i psykologi, medicin, socialt arbejde, uddannelse, osv.) intervernerer også fra et andet sted. Men det, som deres interventioner specifikt er rettet imod, kan ikke for de involverede personer adskilles fra andre anliggender og ansvar, som er knyttet til deres livsførelse (Dreier 2014). Den præsenterede teori tilbyder altså en ny måde at se på intervention. Behovet for interventioner og deres betydninger og resultater må bestemmes i forhold til de involverede personers livsførelse. Når det kommer til stykket, skal en intervention blive en egentlig del af livsførelsen og opnå en stabil indvirkning på den for overhovedet at kunne få en stabil virkning. For at det kan blive muligt, må livsførelsen ofte ændres. En intervention virker aldrig alene, som evidens-baserede forskningsdesign antager, men med og mod mange andre relationer, begivenheder og anliggender, som er dele af livsførelsen. Det åbner for en ny tilgang til anvendt forskning om de eksperters arbejde, hvis virkemåde almindeligvis studeres inden

for deres ekspert setting, mens deres praksisformers dagligdags dimensioner og kontekster sættes uden for parentes.

Litteratur

- Abbott, A. (2001). *Time Matters. On Theory and Method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Barlösius, E. (1996). *Naturgemäße Lebensführung. Zur Geschichte der Lebensreform um die Jahrhundertwende*. Frankfurt a. M.: Campus Verlag.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D. & Funder, D. C. (2007). Psychology as the science of self-reports and finger movements. *Perspectives on Psychological Science* 2, pp. 396-403.
- Becker, G. (1997). *Disrupted Lives. How People Create Meaning in a Chaotic World*. Berkeley: University of California Press.
- Conner, T. S., Barrett, L., Tugade, M. M. & Tenen, H. (2007). Idiographic personality. The theory and practice of experience sampling. I: R.W. Robins, C.R. Fraley & R.F. Krueger (Eds.). *Handbook of research methods in personality psychology*. New York: The Guilford Press, pp. 79-96.
- Costall, A. & Dreier, O. (Eds.) (2006). *Doing Things with Things. The Design and Use of Everyday Objects*. Aldershot: Ashgate.
- Dreier, O. (2000). Psychotherapy in Clients' Trajectories across Contexts. I: C. Mattingly & L.C. Garro (Eds.). *Narrative and the Cultural Construction of Illness and Healing*. Berkeley: University of California Press, pp. 237-258.
- Dreier, O. (2006). Wider die Strukturabstraktion. *Forum Kritische Psychologie* 50, pp. 72-83.
- Dreier, O. (2008a). *Psychotherapy in Everyday Life*. New York: Cambridge University Press.
- Dreier, O. (2008b). Learning in Structures of Social Practice. I: S. Brinkmann, C. Elmholt, G. Kraft, P. Musaeus, K. Nielsen & L. Tanggaard (Eds.). *A Qualitative Stance: Essays in honor of Steinar Kvale*. Aarhus: Aarhus University Press, pp. 85-96.
- Dreier, O. (2009a). Persons in Structures of Social Practice. *Theory & Psychology* 19, pp. 93-112.
- Dreier, O. (2009b). The Development of a Personal Conduct of Life in Childhood. I: T. Teo, P. Stenner, A. Rutherford, E. Park & C. Baerveldt (Eds.). *Varieties of Theoretical Psychology: International, Philosophical and Practical Concerns*. Toronto: Captus Press Inc., pp. 175-183.
- Dreier, O. (2011). Personality and the Conduct of Everyday Life. *Nordic Psychology* 63, pp. 4-23.
- Dreier, O. (2014). Intervention, evidensbaseret forskning og dagligliv. Under udgivelse i *Nordiske Udkast*.
- Dunkel, W. (1995). Stabilität und Flexibilität in der alltäglichen Lebensführung. I: K. Jurczyk & M.S. Rerrich (Eds.). *Die Arbeit des Alltags. Beiträge zu einer Soziologie der alltäglichen Lebensführung*. München: Lambertus, pp. 162-174.
- Funder, D. C. (2005). Towards a resolution of the personality triad: Persons, situations, and behaviors. *Journal of Research in Personality* 40, pp. 21-34.
- Funder, D. C. (2001). Personality. *Annual Review of Psychology* 52, pp. 197-221.
- Gosling, S. D., Ko, S. J., Mannarelli, T. & Morris, M. E. (2002). A room with a cue: Personality judgments based on offices and bedrooms. *Journal of Personality and Social Psychology* 82, pp. 379-398.
- Harré, R. (1997). *The Singular Self. Introduction into the Psychology of Personhood*. London: Sage.
- Holzcamp, K. (1983). *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Holzcamp, K. (1998). Daglig livsførelse som subjektvidenskabelig grundkategori. *Nordiske Udkast*, 26, 2, 3-31.
- Holzcamp, K. (2013). Psychology: Social self-understanding on the reasons for action in conduct of everyday life. I: E. Schraube & U. Osterkamp (Eds.). *Psychology from the standpoint of the subject: Selected writings of Klaus Holzcamp*. Basingstoke. Palgrave Macmillan, pp. 233-341.
- Jurczyk, K. & Rerrich, M. S. (Eds.) (1995). *Die Arbeit des Alltags. Beiträge zu einer Soziologie der alltäglichen Lebensführung*. München: Lambertus.
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D. A., Schwarz, N. & Stone, A. A. (2004). A survey method for characterizing daily life experience: The day reconstruction method. *Science* 306, pp. 1776-1780.

- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leontjev, A. N. (2002). Virksomhed og Personlighed. I: A.N. Leontjev. *Virksomhed, bevidsthed personlighed*. København: Reitzel, 126-195.
- Mackrill, T. (2008a). Pre-treatment change in psychotherapy with adult children of problem drinkers: The significance of leaving home. *Counselling & Psychotherapy Research* 8, pp. 160-165.
- Mackrill, T. (2008b). Exploring psychotherapy clients' independent strategies for change while in therapy. *British Journal of Guidance and Counselling* 36, pp. 441-453.
- Madsen, K. (2011). Sygdom, pårørende og dagligliv. Når ægtefællen får hjernekræft. PhD Thesis. University of Copenhagen, Department of Psychology.
- McAdams, D. P. (1995). What do we know when we know a person. *Journal of Personality* 63, pp. 365-396.
- McAdams, D. P. (2008). Personal Narratives and the Life Story. I: O.P. John, R.W. Robbins & L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of Personality. Theory and Research. Third Edition*. New York: The Guilford Press, pp. 242-262.
- McAdams, D. P. & Pals, J. L. (2006). A New Big Five: Fundamental Principles for an Integrative Science of Personality. *American Psychologist* 61, pp. 204-217.
- Mischel, W. (1968). *Personality and Assessment*. New York: Wiley.
- Mischel, W. (2004). Toward an integrative science of the person. *Annual Review of Psychology* 55, pp. 1-22.
- Mischel, W. & Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review* 102, 246-268.
- Mischel, W. & Shoda, Y. (2008). Toward a Unified Theory of Personality: Integrating Dispositions and Processing Dynamics within the Cognitive-Affective Processing System.. I: O.P. John, R.W. Robbins & L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of Personality. Theory and Research. Third Edition*. New York: The Guilford Press, pp. 208-241.
- Osterkamp, U. (2001). Lebensführung als Problematik der Subjektwissenschaft. *Forum Kritische Psychologie* 43, pp. 4-35.
- Schatzki, T. R. (2002). *The Site of the Social. A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Schraube, E. & Osterkamp, U. (Eds.) (2013). *Psychology from the Standpoint of the Subject. Selected Writings of Klaus Holzkamp*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Shoda, Y., Mischel, W. & Wright, J. C. (1994). Intra-individual stability in the organization of and patterning of behaviour: Incorporating psychological situations into the idiographic analysis of personality. *Journal of Personality and Social Psychology* 67, pp. 674-687.
- Shoda, Y. & LeeTiernan, S. (2002). What Remains Invariant? Finding Order within a Person's Thoughts, feelings, and Behaviors across Situations. I: D. Cervone & W. Mischel (Eds.). *Advances in Personality Science*. New York: The Guilford Press, pp. 241-270.
- Smith, D. E. (1987). *The Everyday World as Problematic*. Boston: Northeastern University Press.
- Taylor, C. (1989): *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge University Press: New York.
- Taylor, C. (1995). Irreducibly Social Goods. I: C. Taylor. *Philosophical Arguments*. Cambridge/MA: Harvard University Press, pp. 127-145.
- Wagerman, S. & Funder, D. C. (2009). Personality psychology of situations. In: P.J. Corr & G. Matthews (Eds.). *Cambridge Handbook of Personality*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 27-42.
- Weber, M. (1995). *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. København: Nansensgade Antikvariat.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- Westen, D, Gabbard, G. O. & Ortigo, K. M. (2008). Psychoanalytic Approaches to Personality. I: O.P. John, R.W. Robbins & L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of Personality. Theory and Research. Third Edition*. New York: The Guilford Press, pp. 61-113.

Denne artikel har baggrund i forfatterens inviterede bidrag til “Hans-Kilian-Vorlesungen zur sozial- und kulturwissenschaftlichen Psychologie und Integrativen Anthropologie” på Ruhr Universitetet i Bochum den 2.11.2011. Den danske tekst er en lettere revideret version af den tekst, der udkommer i en tysk og engelsk udgave i to bøger med bidragene fra denne forelæsningsrække på forlaget Psychosozial.